

Marek Gosztyła, Krzysztof Reyman

Rewaloryzacja ośrodków historycznych z udziałem ich mieszkańców i użytkowników

W roku 2006 przeprowadzono badania ankietowe wśród mieszkańców i użytkowników obiektów zabytkowych z dwóch ośrodków historycznych: Przemyśla i Jarosławia. Ich zakresem objęto rodziny zamieszkałe w zespołach historycznych¹. Odpowiedzi udzielali wytypowani przez rodziny reprezentanci powyżej osiemnastego roku życia. Była to kontynuacja badań, które po raz pierwszy podjęto w roku 2003. Posłużono się tą samą wersją ankiety, co trzy lata wcześniej, ale zwiększono liczbę respondentów, gdyż badaniami starano się objąć wszystkie rodziny mieszkające w obiektach zabytkowych i użytkujące domy zabytkowe w obrębie starych miast. Ankieterzy dotarli do wszystkich grup społecznych zróżnicowanych pod względem wykształcenia, zamożności i przynależności religijnej².

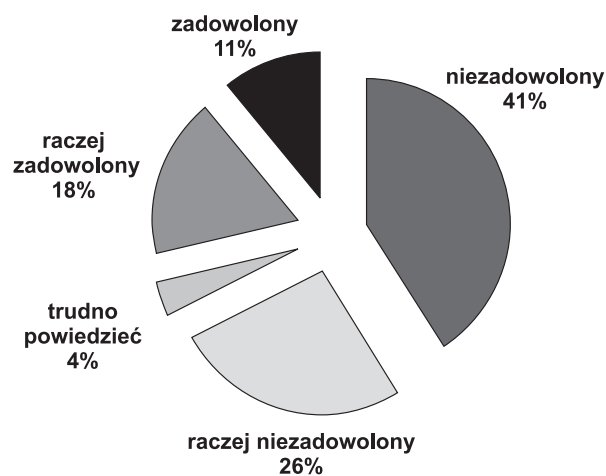
Tak przyjęty model badawczy pozwalał określić, jaka jest wiedza, postawa, stosunek całej spo-

łeczności lokalnej tychże ośrodków do zastanego dziedzictwa kulturowego w roku 2006. Ponadto badania te dały możliwość dokonania oceny, jak zmieniło się ich postrzeganie do sprawowanej ochrony i opieki nad zabytkami w przeciągu 3 lat.

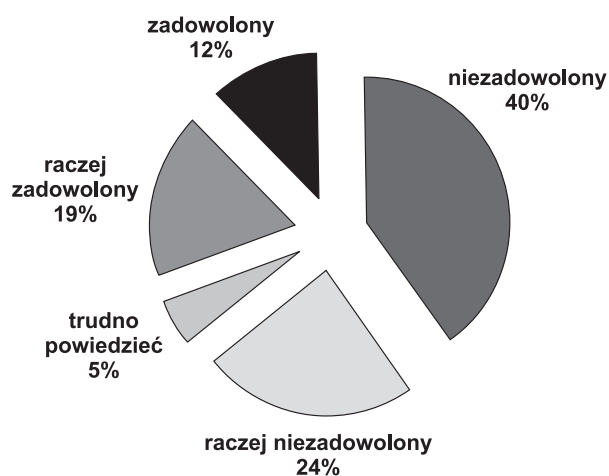
Wśród objętych badaniami ankietowymi mieszkańców Jarosławia niezadowolonych ze stanu budynku, w którym zamieszkuje, jest aż 41% respondentów, jedynie 11% badanych jest zadowolonych z tego stanu, co wskazuje na duże zaniedbania w zakresie restauracji zabytkowych obiektów.

Podobnie sytuacja przedstawia się wśród badanych mieszkańców Przemyśla, gdzie 40% respondentów nie jest zadowolonych z ogólnego stanu budynku, w którym zamieszkuje, a jedynie 12% wyraża postawę zadowolenia.

Większość respondentów krytycznie ocenia stan obiektów zabytkowych znajdujących się w sąsiedz-

Wykres 1. Zadowolenie respondentów z Jarosławia ze stanu budynków, w których mieszkają

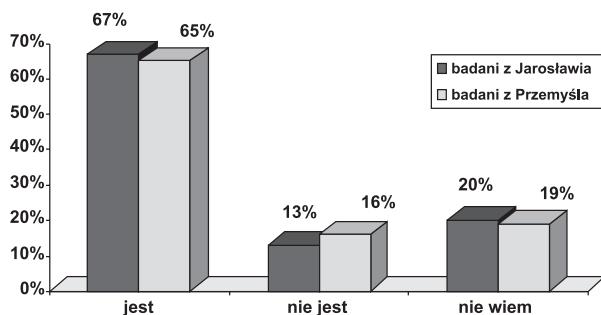

Wykres 2. Zadowolenie respondentów z Przemyśla ze stanu budynków, w których mieszkają

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

twie. Mieszkańcy Jarosławia uważają, że zabytkowe obiekty są w ogólnie złym stanie – tak twierdzi aż 54% respondentów. Na gorszy stan wskazują 23% badanych, natomiast jako lepszy ocenia go 17% badanych. W przypadku mieszkańców Przemysła rozkład odpowiedzi jest zbliżony. 42% badanych twierdzi, że stan budynków zabytkowych znajdujących się w sąsiedztwie jest zły, jako jeszcze gorszy w porównaniu do budynku zamieszkiwanego przez respondenta wskazuje 30% badanych przemyslan. Jedynie 14% badanych mieszkańców Przemysła stan budynków w sąsiedztwie ocenia jako lepszy od stanu budynku, w którym respondenci zamieszkują.

Wśród mieszkańców Jarosławia, którzy zostali objęci badaniami, 67% ankietowanych budynków, w którym zamieszkuje, uznaje za obiekt zabytkowy. Przeciwnego zdania jest jedynie 13%. Niepokojącym zjawiskiem może być niewiedza, jaką deklaruje aż 20% respondentów. Podobnie sytuacja przedstawia się w Przemyslu, gdzie 65% badanych ma świadomość, że zamieszkuje w budynku zabytkowym, 16% zaprzecza temu faktowi, natomiast nie potrafi tego określić 19% badanych.

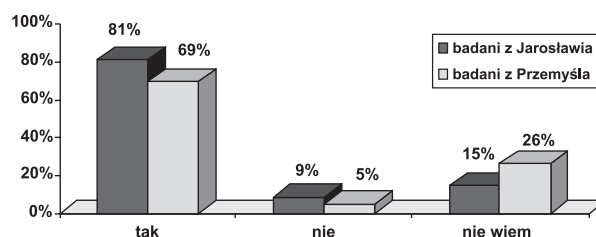
Wykres 3. Porównanie odpowiedzi respondentów z Jarosławia i Przemysła udzielonej na pytanie: „Czy dom, w którym Pan(i) mieszka, jest obiektem zabytkowym?”

Respondenci z Jarosławia potrafią wskazać budynki zabytkowe znajdujące się w obrębie Starego Miasta, które zostały odnowione, takich odpowiedzi jest 66%, natomiast 16% respondentów takich przykładów nie potrafi wskazać. Nieco lepiej przedstawia się sytuacja wśród badanych zamieszkujących Przemysł, gdzie 70% respondentów potrafi wskazać takie obiekty, a jedynie 6% takich obiektów nie potrafi wskazać.

Natomiast na pytanie: „Czy wśród znanych Panu (i) zabytkowych budowli, znajdujących się na terenie Starego Miasta w Przemyslu/Jarosławiu, są takie, które uważa Pan(i) za będące w złym stanie?” aż 73% respondentów z Jarosławia udzieliło odpowiedzi twierdzącej, w przypadku Przemysła jest to 63% odpowiedzi. Zastanawiać może dość wysoki odsetek odpowiedzi potwierdzających brak

wiedzy w odniesieniu do problemu, którego dotyczy powyższe pytanie (w przypadku Przemysła 30% odpowiedzi, a w przypadku Jarosławia 20% odpowiedzi).

Na pytanie dotyczące istnienia zabytku, który można by uznać za symbol miasta, aż 81% badanych mieszkańców Jarosławia odpowiada twierdząco, w przypadku Przemysła jest to 69% odpowiedzi. Niestety w tym drugim przypadku 26% badanych nie wie, czy rangę symbolu można przypisać wybranemu obiektowi zabytkowemu.

Wykres 4. Porównanie odpowiedzi respondentów z Jarosławia i Przemysła udzielonej na pytanie: „Czy istnieje w obrębie miasta Przemysła/Jarosławia zabytek, który można by uznać za symbol tego miasta?”

Zarówno mieszkańcy Jarosławia, jak i Przemysła uważają, że w dziedzinie ochrony zabytków robi się niewiele. Wśród respondentów z Jarosławia takiej odpowiedzi udzieliło 50% badanych, natomiast wśród mieszkańców Przemysła – 32%. Aż 41% jarosławian twierdzi, że w dziedzinie ochrony zabytków robi się raczej mało, w przypadku badanych z Przemysła takiej odpowiedzi udzieliło jeszcze więcej, bo 45% respondentów. Jedynie 6% jarosławian ochronę zabytków uznaje za wystarczającą, wśród przemyslan jest to odpowiednio 15% odpowiedzi.

Wśród mieszkańców Przemysła dominuje przekonanie, że najbardziej zaniedbanymi obiektami zabytkowymi są: kamienice – 31%, place i ulice – 25%, mury obronne – 21%, pałace i dwory – 14%. Najmniej inwestycji potrzebują budowle sakralne, jedynie 9% respondentów uważa, że wymagają one renowacji.

Wśród respondentów z Jarosławia dominuje przekonanie, że za najbardziej potrzebujące restauracji należy uznać następujące obiekty zabytkowe: kamienice – 31%, place i ulice – 29%, mury obronne miasta – 21% i budowle sakralne – 15% odpowiedzi. Za najmniej wymagające odpowiedzi uznano pałace i dwory, jedynie 5% badanych wymieniło tego typu obiekty.

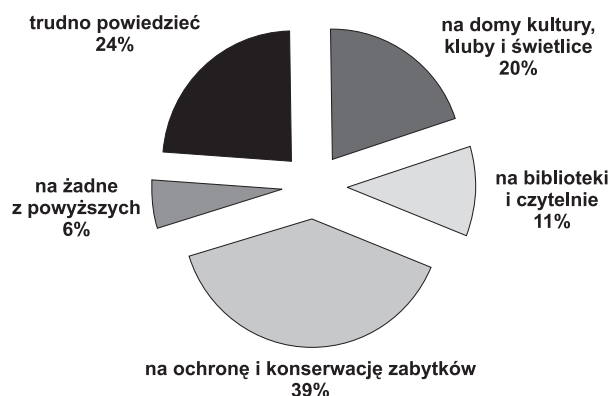
Problem ochrony zabytków wśród mieszkańców Przemysła jest niestety marginalizowany, jedynie 7% respondentów uważa go za priorytetowy. Za najważniejsze wymieniano: tworzenie nowych miejsc pracy – 39%, bezpieczeństwo miesz-

kańców – 23% i budownictwo komunalne – 12% odpowiedzi.

Wśród respondentów z Jarosławia świadomość ochrony zabytków jest na wyższym poziomie, gdyż 17% badanych taką działalność uznaje za priorytetową. Podobnie jednak jak w Przemyśle za najważniejsze problemy uznano: przeciwdziałanie bezrobociu – 34% i bezpieczeństwo mieszkańców – 18%.

Nie napawa optymizmem przekonanie, jakie panuje wśród respondentów, dotyczące rangi, którą przypisuje się kulturze i ochronie dziedzictwa kulturowego. Jedynie 8% mieszkańców Jarosławia uznało ten wymiar działalności instytucjonalnej za priorytetowy. W przypadku respondentów z Przemyśla było to zaledwie 5% odpowiedzi. O wiele wyżej ceniono np. gospodarkę mieszkaniową, służbę zdrowia i bezpieczeństwo publiczne.

Na pytanie: „Na co powinny być przeznaczone pieniądze z budżetu miasta kierowane na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego?” – 39% odpowiedzi udzielonych przez mieszkańców Przemyśla potwierdza potrzebę wydatkowania funduszy na ochronę i konserwację zabytków.

Wykres 5. Opinie respondentów z Przemyśla, na co powinny być przeznaczone pieniądze z budżetu miasta kierowane na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego

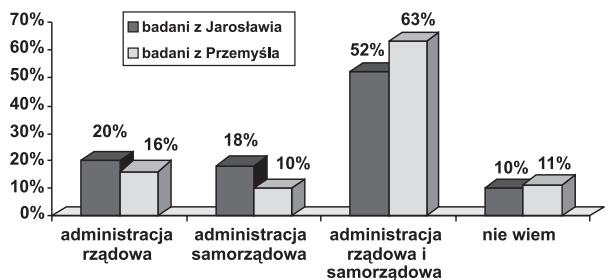

Wykres 6. Opinie respondentów z Jarosławia, na co powinny być przeznaczone pieniądze z budżetu miasta kierowane na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego

Wśród respondentów z Jarosławia takie stanowisko podziela aż 55% badanych. Inaczej mówiąc, większość respondentów dostrzega potrzebę dofinansowania ochrony i konserwacji zabytków.

Większość ankietowanych jest przekonana o konieczności otaczania opieką i utrzymywania w należytych stanie niezależnie od kosztów obiektów zabytkowych znajdujących się w obrębie starych miast. W przypadku respondentów z Przemyśla zdecydowanie zgadza się z tą opinią 49% badanych, natomiast raczej zgadza – 32% badanych. Respondenci zamieszkujący Jarosław są również w większości przypadków zwolennikami ochrony zabytków bez względu na koszty – 51% zdecydowanie popiera taką działalność, natomiast raczej zgadza się z takim podejściem 33%.

Na pytanie: „Kto powinien dotować ochronę zabytków” najczęściej udzielano odpowiedzi wskazującej na administrację rządową i samorządową. Respondenci uważają, że administracja rządowa i samorządowa powinna w równym stopniu uczestniczyć w finansowaniu ochrony zabytków i takiej odpowiedzi w grupie respondentów z Przemyśla udzieliło 63% badanych, natomiast respondenci z Jarosławia wskazują administrację w przypadku 52% odpowiedzi.

Wykres 7. Porównanie odpowiedzi respondentów na pytanie: „Kto powinien dotować ochronę zabytków?”

Na pytanie: komu powinny zostać przekazane zabytkowe kamienice, najczęściej wskazywano na skarb państwa (Jarosław – 52%, Przemyśl – 37%), lokalne władze gminy (Jarosław – 13%, Przemyśl – 23%), prywatnego właściciela (Jarosław – 14%, Przemyśl – 12%).

Dokonyjąc porównania z rokiem 2003 badania wykazały, że wzrósł stopień niezadowolenia mieszkańców ze stanu budynku, w którym mieszkają. W Jarosławiu o 7,7%, a w Przemyśle o 14,3%. Spadł wskaźnik procentowy odpowiedzi na pytanie, czy w sąsiedztwie znajdują się budynki w lepszym stanie. W Jarosławiu o 5,2% mniej respondentów dostrzega lepszy stan budynków w sąsiedztwie, a w Przemyśle procent ten zmniejszył się o 3,3. Daje się zauważyć, że w okresie stosunkowo krótkim wzrosło krytyczne spojrzenie badanych

osób na stan zachowania zabytkowych obiektów. Z przeprowadzonych badań wynika, że w Jarosławiu wzrosła o 6,7% liczba osób nie poinformowanych o tym, że mieszka w obiekcie zabytkowym, natomiast w Przemyśle procent ten się pomniejszył o 17,1%. W wyniku przeprowadzonych ostatnich badań wskaźnik niewiedzy w dwóch ośrodkach faktycznie się wyrównał. Wzrost braku zainteresowania wśród mieszkańców Jarosławia, czy zamieszkują w domu zabytkowym, czy też nie, można próbować wyjaśnić mało widocznym działaniem na rzecz ochrony zabytków, czy też jej brakiem ze strony samorządu lokalnego.

Piszący ten artykuł, nie sięgając do wyników tych badań, mogą z własnych, niemalże codziennych obserwacji potwierdzić, że w okresie minionych 3 lat w Jarosławiu ochrona zabytków w znikomym procencie leżała w kręgu zainteresowania władz lokalnych. Takie stanowisko można zająć będąc na Rynku w Jarosławiu.

Powyższe wyniki zdają się potwierdzać odpowiedzi na kolejne pytania. W Jarosławiu w roku 2003 79,6% respondentów wypowiedziało się, że są w stanie wskazać zabytkowe budowle w dobrym stanie. Natomiast już w 2006 roku tylko 67% badanych znało zabytki utrzymane w dobrym stanie. W Przemyśle procent ten uległ wzrostowi o 9,9%.

Wśród wskazywanych obiektów będących w złym stanie mieszkańcy Jarosławia w 2003 roku wymienili mury obronne – 48,5% i niektóre kamienice – 31,9%. W roku 2006 na źle utrzymany rynek wskazało 27%, a na kamienice 43%.

W sąsiednim mieście Przemyśle w 2003 za źle utrzymane zabytki uznano kamienice przy ulicy Katedralnej – 37,7% i kamienice Starego Miasta – 28,6% (w sumie 66,3%). Później, w 2006 roku na źle utrzymane kamienice wskazało 51%; ul. Franciszkańską – 4%, starówkę – 7%, Rynek – 4%, ul. Kazimierza Wielkiego 6% (łącznie 69%). Wzrosła liczba respondentów źle oceniających stan zachowania kamienic.

Analizując odpowiedzi na pytania, czy istnieje zabytek, który można uznać za symbol miasta, w Jarosławiu wystąpiły nieznaczne różnice procentowe. W roku 2003 twierdzących odpowiedzi było 83,3%, a w 2006 81%. Nie zmieniła się kolejność dwóch pierwszych wskazań: na pierwszym miejscu typowano ratusz, zaś na drugim kamienicę Orsettich. W Przemyśle w 2003 roku zdecydowanych odpowiedzi było 78,7%, a w roku 2006 już tylko 69%. W 2003 roku na pierwszym miejscu ulokowano zamek kazimierzowski – 54,9%, na drugim Rynek – 25,2%, a na trzecim katedrę rzymskokatolicką – 9,1%. Natomiast w 2006 roku na pierwszym miejscu też wytypowano zamek kazimierzowski, ale ze zmniejszonym procentem wskazań

– 32%, a na drugim miejscu katedrę rzymskokatolicką – 14%. Te ostatnie zmiany w symbolice miasta Przemyśla mogą wynikać z widocznej aktywności ośrodka kulturalnego czy też kulturowego i dostrzegania wyrazistej formy zabytku w panoramie miasta.

Wzrosła nieznacznie procentowo liczba mieszkańców oceniająca, czy na rzecz ochrony zabytków robi się dużo. W Jarosławiu wskaźnik ten wzrósł z 0% w 2003 r. do 1% w 2006 roku, zaś w Przemyśle odpowiednio z 1,3% do 3%.

Nie zmienił się pogląd mieszkańców tych miast w zakresie potrzeby odnowienia w pierwszej kolejności kamienic, a następnie placów i ulic.

Podobnie nie zmieniły się potrzeby mieszkańców związane z funkcjonowaniem miasta, z tym że zmieniła się ich kolejność. W 2003 roku mieszkańcy obydwu miast na pierwszym miejscu wskazywali zapewnienie bezpieczeństwa, a na drugim tworzenie nowych miejsc pracy. Po trzech latach kolejność ta uległa zmianie.

Konsekwencją powyższych odpowiedzi zdają się być wskazania mieszkańców związane z dysponowaniem środkami publicznymi. W Jarosławiu w 2003 roku uważano, że środki pieniężne w pierwszej kolejności należy kierować na bezpieczeństwo publiczne, a w drugiej na gospodarkę mieszkaniową. W roku 2006 na pierwszym miejscu wskazano gospodarkę mieszkaniową, a na kolejnych bezpieczeństwo publiczne i służbę zdrowia. W Przemyśle zarówno w 2003 r., jak i w 2006 na pierwszym miejscu stawiano gospodarkę mieszkaniową. Na drugim miejscu w 2003 roku ulokowano bezpieczeństwo publiczne, zaś w 2006 r. służbę zdrowia.

Stosunek mieszkańców do stanu zachowania i utrzymania zabytków odzwierciedla się również w propozycji kierowania środków przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego. W porównaniu do roku 2003 wzrosła liczba osób zdecydowanych na przekazywanie środków finansowych na ochronę i konserwację zabytków. Odpowiednio w Jarosławiu – 18,4%, zaś w Przemyśle – 9,7%.

Wzrosła również procentowo liczba mieszkańców zgadzających się w sposób zdecydowany na opiekę i utrzymanie zabytków w należyłym stanie bez względu na koszty. W Jarosławiu liczba takich osób wzrosła o 12,2%, a w Przemyśle o 15,7%. Odpowiedzi badanych nie uległy zmianie w sprawie, kto powinien dotować ochronę zabytków. Dwukrotnie wybrano administrację rządową i samorządową.

Zmienił się rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie dotyczące przekazania obiektu zabytkowego. W Jarosławiu zarówno w 2003 r., jak i w 2006 r.

większość opowiedziała się za przekazaniem na rzecz skarbu państwa (w 2003 – 38,8%; w 2006 – 52%). W Przemyślu w 2003 r. za przekazaniem władzom gminnym było 24% badanych a za pozostawieniem w gestii skarbu państwa 14,6%. Po trzech latach aż 37% mieszkańców wybrało własność skarbu państwa, a 23% wypowiedziało się za przekazaniem zabytku władzom samorządowym.

Porównanie wyników badań wykazało, jak trafnie i aktywnie społeczeństwo lokalne reaguje na sferę działań w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami. Wyniki prowadzonych badań zdają się potwierdzać propozycję udziału społeczności lokalnej w przygotowaniu specjalistycznych planów rewaloryzacji i rewitalizacji zabytkowych centrów miejskich. Obserwowany i ciągle zmieniający się w psychice mieszkańców historycznych ośrodków odbiór zabytków powinno uwzględnić się w planach zagospodarowania przestrzennego. Takie postępowanie mogłoby spowodować, że mieszkańcy i użytkownicy w większym stopniu utożsamiliby się z otaczającym ich dziedzictwem kulturowym.

Przygotowywane są obecnie inne zestawy ankiet, które być może umożliwią głębsze zrozumienie postaw i stosunku mieszkańców do krajobrazu historycznego.

Uwzględnienie w planach gospodarczych zbiorowego stosunku mieszkańców do ochrony zabytków i ich oczekiwań może wpływać w większym stopniu na stan zachowania dorobku kulturalnego.

Doskonalenie narzędzi badawczych przybliżających zrozumienie nie tylko zabytków, ale i mieszkańców ośrodków historycznych w wymiarze postawy i odbioru zabytków przez tychże mieszkańców może być instrumentem pomocnym w kształtowaniu przestrzeni zabytkowej.

Na koniec rodzi się jeszcze jedna konkluzja, że zdecydowanej zmiany wymaga system informacji wizualnej w centrach miast.

¹ Wykaz mieszkańców do planowanych badań naukowych otrzymano z samorządów lokalnych. Pierwszą próbę badań przeprowadzono w roku 2003. Metodologię tychże badań zaprezentowano na Kongresie Konserwatorów Zabytków w Warszawie w październiku 2005 r. Wyniki zostały opracowane w pracy: M. Gosztyła, *Przemiany idei i metod konserwatorskich w latach 1863-2003 na przykładzie zabytków województwa podkarpackiego*, Rzeszów, 2006.

² Przygotowane zostały 2 zespoły ankiet, którzy w sposób taktowny, a zarazem skuteczny docierali do przedstawicieli badanych rodzin. W Przemyślu na wytypowanych 881 rodzin zgodziło się odpowiedzieć 556 ich reprezentantów. W Jarosławiu na 370 rodzin udział wzięło 212 reprezentantów. W związku z tym w Przemyślu przebadano 63%, a w Jarosławiu 57% wszystkich reprezentantów mieszkańców zameldowanych w obrębie starych miast. Powodem powyższego stanu rzeczy były częste odmowy udzielania wywiadu z różnych powodów oraz brak możliwości skontaktowania się z wieloma rodzinami z uwagi na długotrwałe ich wyjazdy. Ponadto w wielu mieszkaniach spotykano się z najemcami lokali, którzy nie byli związani z badanymi ośrodkami.